

Руслан Сіромський

«МІЙ ПРИЇЗД Є ВИЯВОМ ВДЯЧНОСТІ КАНАДИ»: ДО ІСТОРІЇ ВІДВІДИН КИЄВА КАНАДСЬКИМ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРОМ П. ТРЮДО У ТРАВНІ 1971 р.

У статті досліджується київська частина візиту прем'єр-міністра Канади П. Трюдо до СРСР у травні 1971 р. Описано перебіг офіційних зустрічей в українській столиці та їхнє висвітлення у радянській та канадській пресі. Особливу увагу присвячено суспільному резонансу від висловлювань П. Трюдо щодо проблеми дотримання прав людини в УРСР та ув'язнення українських дисидентів.

Ключові слова: УРСР, Канада, Київ, П. Трюдо, права людини, дисиденти.

Якщо у міжвоєнний період Канада і СРСР, за образним висловом дослідника Лейга Сарті, «не помічали один одного», то після завершення Другої світової війни відносини між сусідніми країнами дещо активізувалися, хоча залишалися достатньо обмеженими¹. Взаємна недовіра відродилася з початком «холодної війни», зокрема з часу «справи Гузенка» — унаслідок розсекречення більше сотні таємних документів про існування у Канаді та деяких інших країнах Заходу розгалуженої радянської шпигунської мережі². Лише десять років по тому — з часу візиту у 1955 р. до Радянського Союзу міністра закордонних справ Канади Лестера Пірсона — намітилися певні контури співпраці, передусім у сфері торгівлі й освоєння Півночі³. Проте зневага Москви до суверенітету інших країн (Угорщина 1956 р., Чехословаччина 1968 р. тощо), в поєднанні з перманентним порушенням прав людини всередині самого Радянського Союзу, робили канадсько-радянську співпрацю відверто проблемною⁴. За чотири з половиною десятиліття (1945–1989 рр.) канадські прем'єр-міністри лише двічі відвідували СРСР з офіційними візитами, причому це відбувалося винятково у період послаблення суперництва на міжнародній арені: у 1971 р. — на початку «розрядки» і 1989 р. — в умовах реалізації у Радянському Союзі політики «нового мислення».

Попри вищезазначені обставини, канадський чинник відігравав зовсім не другорядну роль у суперництві США і СРСР. З геополітичної точки зору, Канада була затиснута між своїми сусідами, що й значною мірою визначало стратегію її зовнішньої політики. Оттаві доводилося лавірувати поміж Радянським Союзом і Сполученими Штатами, відчуваючи себе, за образним висловом радянського дипломата Володимира Семенова, «шинкою всередині сендвічу» («ham in the sandwich»)⁵.

У 1968 р. федеральний уряд Канади очолив новий глава Ліберальної партії П'єр Еліот Трюдо (1968–1980; 1980–1984), за яким ще з юнацьких років закріпилася репутація політика лівих поглядів. Варто згадати, що навесні 1952 р. тоді молодий журналіст квебекської франкомовної газети «Le Devoir» у складі канадської делегації здійснив поїздку до Москви на конференцію з питань економіки (також з метою збору матеріалів про країну побував у Харкові і Криму). Результатом подорожі стала серія зі семи статей про СРСР, у яких захоплення радянською системою поєднувалося із визнанням факту існування у країні диктаторського режиму⁶. Звісно ж, особа П. Трюдо для Радянського Союзу була значно прийнятнішою, ніж попередні прем'єр-міністри Канади, тому звістку про формування ним нового федерального уряду в Москві зустріли зі стриманим ентузіазмом⁷.

У внутрішній політиці П. Трюдо взяв курс на побудову «справедливого суспільства», у якому «свобода є найважливішою цінністю.... без неї годі сподіватися, що права людини можуть дотримуватися...»⁸. Натомість, у реалізації зовнішньополітичної стратегії Канади П. Трюдо виступав прихильником диверсифікації зовнішніх відносин своєї країни, наполягаючи на необхідності зменшення впливу США. Південного сусіда канадський прем'єр-міністр розглядав як потенційну небезпеку для національної ідентичності своєї країни «у культурному, економічному і... військовому плані»⁹. З одного боку, це був відхід від політики попередніх канадських урядів і відхилення від політики «серединної сили»¹⁰, проте, з другого боку, формування політики «третього варіанту» («Third Option») виглядало радше адаптацією до нових викликів, пов'язаних зокрема зі зниженням градусу американсько-радянського протистояння¹¹. За цих обставин покращення відносин між Канадою і СРСР виглядало цілком логічним.

Звісно, такий різкий поворот у зовнішній політиці Канади оцінювався по-різному. Якщо тогочасний канадський дипломат Алан Готліб характеризував нову зовнішньополітичну стратегію ліберального уряду як «прагматичну і реалістичну»¹², а керівник урядового секретаріату Томас Оксворсі «наївну і певною мірою ідеалістичну»¹³, то фахівець із міжнародних відносин Джеремі Кінсман називав зовнішню політику П. Трюдо «не зовсім послідовною». Цю непослідовність він убачав у тому, що глава уряду засуджував порушення прав людини в Родезії, але ігнорував порушення цих прав у комуністичних країнах Східної Європи; він підтримував політику розрядки міжнародної напруги, знаючи, що до радянських в'язниць запроторюють дисидентів¹⁴.

З перспективи більшості українських організацій у Канаді, дотримання прав людини було тим засадничим принципом, на якому мали розви-

ватися двосторонні канадсько-радянські відносини. 5 листопада 1968 р. 9-й Конгрес українців Канади скерував прем'єр-міністрові П. Трюдо резолюцію, у якій рекомендував йому засудити «політику поневолення народів СРСР» і застановитися над «зірванням дипломатичних, культурних і торговельних зв'язків з СРСР, з уваги на поневолення Москвою інших народів, включно з Україною»¹⁵. Та цього не відбулося, бо либонь мав рацію Іван Лисяк-Рудницький, наголошуючи: «Державні мужі Заходу ведуть політику згідно з інтересом своїх країн, як вони його розуміють. Було б смішно чекати, що вони стануть цей курс міняти, бо так хочеться українцям»¹⁶.

Однак, потрібно віддати належне українській громадськості Канади, яка наполегливо намагалася вплинути на позицію канадської влади, скеровуючи численні звернення у справі порушення прав людини в УРСР на адресу глави канадського уряду та міністерства закордонних справ. До П. Трюдо особисто зверталися чільні канадські політики українського походження, зокрема депутат федерального парламенту Степан Папроцький, який неодноразово порушував питання недотримання прав людини у Радянському Союзі¹⁷. У квітні 1971 р. канадському прем'єрові вручили петицію у справі арештів в УРСР Святослава Караванського та Валентина Мороза. У зверненні наголошувалося, що подібними вчинками порушуються основні права і свободи, викладені в Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Конституції УРСР (стаття 105) та Конституції СРСР (стаття 125)¹⁸. 17 травня 1971 р. на прес-конференції у Вінніпезі колишній прем'єр-міністр Канади, консерватор Джон Діфенбейкер — ревний захисник права українців та прибалтійських народів на самовизначення — наголосив, що П. Трюдо зобов'язаний порушити питання про стан прав людини в СРСР і необхідність створення генерального консульства Канади у Києві¹⁹.

Державний візит прем'єра П. Трюдо до СРСР часто називають вершиною канадсько-радянських міждержавних відносин епохи «холодної війни»²⁰. Спершу поїздку планували на осінь 1970 р., однак через «жовтневу кризу» у Канаді, викликану терористичними актами ліворадикального Фронту Визволення Квебеку (ФВК), її довелося відкласти. Зрештою, візит канадського прем'єра відбувся наступного року, а його тривалість — з 17 до 28 травня 1971 р.— засвідчує про його діловий характер. Напередодні відвідин СРСР П. Трюдо дав розгорнуте інтерв'ю журналістові Radio Canada Мішелю Еллану і зізнався, що його цікавить як працює «радянський федеративний механізм». На таку відвертість канадська україномовна газета «Гомін України» обурливо відреагувала: «Радимо месье Трюдо познайомитися з советською системою виправно-трудових колоній, домів для божевільних, тюрем, русифікації освіти,

економічної експлуатації і т.д., і т.д. На цій системі й ґрунтується ця «сильна федерація»²¹.

До Радянського Союзу П. Трюдо прилетів із чисельною делегацією — близько 20-ти парламентарів (Б. Дж. Дантон, д-р Стенлі Гайдаш, депутати українського походження Волтер Дікон та Марк Смерчанський), представників різних міністерств (перший заступник міністра закордонних справ А. Рітчі, заступник міністра промисловості і торгівлі Дж. Х. Воррен, заступник секретаря у справах Європи Дж. Голстед, заступник урядового секретаря М.А. Кроу), чотири десятки журналістів, серед яких і редактор україномовного видання у Канаді «Ми і світ» Микола Колянківський. Він згадував, що для багатьох делегатів візит до СРСР був рівноцінним відвідинам «такої загадкової й невідомої» країни як «планета Марс»²². Канадську делегацію усю дорогу супроводжували також кореспондент газети «Правда» у Канаді Костянтин Геівандов та завідувач відділу преси в державному департаменті СРСР Андрій Малишев²³.

«Усміхнений та з червоною квіткою на вилозі одягу, прем'єр Трюдо вже в перших днях відвідин виявив надію на початок нової ери відносин і співпраці між Канадою і СРСР, називаючи свої відвідини історичною оказією для Канади...» — резюмувала газета «Канадійський фермер»²⁴. Однак оцінка візиту П. Трюдо до Радянського Союзу уже з перших днів у Канаді була неоднозначною: від цілковитого схвалення до закидів у наданні «беззастережної моральної підтримки тоталітарній системі»²⁵.

19 травня 1971 р. П. Трюдо і Л. Брежнєв підписали у Москві Протокол про консультації з важливих міжнародних питань і двосторонніх відносин, що передбачав обмін думками з міжнародних проблем і канадсько-радянських відносин (канадська сторона розцінювала документ як своєрідний «мирний план») ²⁶. Журналістам дозволили бути присутніми на відкритті офіційних переговорів, а далі все відбувалося за зачиненими дверима. Розмова між П. Трюдо і Л. Брежнєвим затягнулася на дві години, але за свідченням перекладача, нагадувала радше монолог канадського прем'єра, а не діалог двох лідерів держав²⁷. Після офіційної частини відбулася культурна програма — екскурсії Кремлем, Московським університетом, Третьяковською галереєю тощо.

Л. Брежнєв висловив надію, що Канада в особі П. Трюдо стане посередником у поладженні справи скорочення озброєнь. Канадський прем'єр, зі свого боку, відверто говорив і про існування розходжень між двома країнами: «Я не хочу створювати враження, що між Канадою і Радянським Союзом немає розбіжностей. Не применшую і широти деяких із цих розбіжностей. Вони стосуються питань, що викликають інтерес не лише з наукової чи правової точки зору. Вони пов'язані з укоріненими турботами, що сягають історичних, географічних, ідеологічних, економіч-

них, соціальних і військових факторів»²⁸. Подібним чином говорив про радянсько-канадські відносини і голова Ради міністрів О. Косигін: «Звісно, через приналежність до різних суспільних систем і державних угруповань Радянський Союз і Канада мають свої особливості і відмінності в підходах до тих чи інших проблем сучасного світу. Ми їх не хочемо ці відмінності ні применшувати, ні перебільшувати»²⁹.

Крім Москви, канадський гість протягом свого візиту також відвідав Норильськ, Мурманськ, Ташкент, Самарканд, Ленінград і Київ³⁰. Власне, на візиті до останнього спробуємо зупинитися детальніше, адже прибуття на той час до української столиці прем'єр-міністра західної держави було безпрецедентною подією. На переконання журналіста і громадського діяча М. Колянківського, перебування П. Трюдо в Москві і Києві мало політичний характер, у Ташкенті, Самарканді й Ленінграді — розважальний, у Норильську й Мурманську — практичний, пов'язаний з розвитком Півночі³¹.

Попри конституційно-правове закріплення правосуб'єктності Української РСР у зовнішньополітичній діяльності, відсутність можливості вступати у безпосередні зносини з іноземними державами, укладати міждержавні договори та обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками, не дає підстав трактувати республіку повноцінним суб'єктом міжнародних відносин³². Московське керівництво на власний розсуд визначало доцільність тих чи інших зовнішніх контактів Києва, складало програми відвідин українських міст іноземними делегаціями. За таких обставин візит прем'єр-міністра Канади до столиці УРСР викликає особливий інтерес.

Канадську делегацію у Києві зустрів Голова Ради Міністрів УРСР Володимир Щербицький, позиції якого в республіці напередодні суттєво зміцніли. 9 квітня 1971 р. В. Щербицького обрали членом Політбюро ЦК КПРС, що можна вважати початком кінця «епохи Шелеста». Майже одразу Леонід Брежнев став долучати нового члена Політбюро ЦК КПРС до складу важливих державних делегацій. Немає нічого дивного, що зустрічати поважних канадських гостей у Києві випало саме В. Щербицькому, а не П. Шелесту, котрий у своїх спогадах сухо відзначив: «19 травня. Отримав постанову ЦК КПРС — затверджена делегація від КПРС на XIV з'їзд КПЧ... Подзвонив мені у той день Брежнев і повідомив про включення до складу делегації, також про те, що передбачається поїздка в Братиславу, куди він не збирається летіти, і що мені, очевидно, доведеться це зробити...»³³. Себто, у час перебування високоповажного гостя з Канади, неугодного П. Шелеста відрядили до Чехословаччини.

Прем'єр-міністра Канади, крім голови Ради міністрів УРСР, зустрічали його заступники — Петро Розенко й Петро Тронько, міністри та інші

офіційні особи. До української столиці також прибули заступник голови Ради міністрів СРСР Володимир Новиков, заступник міністра закордонних справ Сергій Козирев, Надзвичайний і повноважний посол Радянського Союзу у Канаді Борис Мірошніченко³⁴ (до слова, уродженець Харкова). Газета «Правда України», з притаманним радянській епосі пафосом, писала: «Бориспільський аеропорт прикрашений державними прапорами Канади, Радянського Союзу й Української РСР. На приміщенні аеровокзалу вітальні гасла, на яких англійською, французькою, російською й українською мовами написано «Ласкаво просимо прем'єр-міністра Канади товариша П. Е. Трюдо!» «Хай живе дружба між народами Радянського Союзу і Канади!»³⁵.

Програма перебування канадської делегації виглядала таким чином: 20 травня (четвер) — прибуття до Києва — 20.10 — від'їзд з летовища; 20.50 — розміщення у резиденції і готелі, вечеря, відпочинок. 21 травня (п'ятниця) — 9.00–9.50 — сніданок; 10.00–11.40 — бесіда у Голови Ради міністрів УРСР В.В. Щербицького; 11.40–11.50 — покладання вінка на могилу Невідомого солдата; 11.50–13.00 — огляд Києва та його визначних місць; 13.00–14.00 — обід; 14.30–16.30 — відвідання заводу електронних обчислювальних та керуючих машин; 17.00–18.00 — відвідання Державного заповідника-музею «Києво-Печерська Лавра»; 18.10 — повернення в резиденцію; 19.00 — вечеря від імені Ради Міністрів УРСР у Маріїнському палаці. 22 травня (субота) — 8.00 — сніданок; 8.50 — від'їзд на летовище; 9.30 — відліт у Ташкент³⁶.

Під час святкової вечері Голова Ради міністрів УРСР В. Щербицький і прем'єр-міністр Канади обмінялися промовами. Виступ В. Щербицького ряснів штампами у дусі комуністичної пропаганди: він згадав і рішення XXIV з'їзду КПРС, і ленінський принцип мирного співіснування країн, і про не усунуту загрозу нової світової війни, і на сам кінець — про канадських українців, котрі «не забувають Україну і пишаються її досягненнями»³⁷. Зауважимо, що керівник Ради міністрів УРСР говорив здебільшого про досягнення СРСР, а не УРСР. Нарешті В. Щербицький виголосив тост за зміцнення співробітництва і розвиток дружніх взаємовідносин між народами Радянського Союзу і Канади, за мир і безпеку в усьому світі, за здоров'я П. Трюдо, а також усіх присутніх.

У своєму виступі П. Трюдо, зокрема, відзначив декілька важливих моментів, що за радянської дійсності могло тлумачитися неоднозначно: «... В певному відношенні мій приїзд є виявом вдячності Канади за той вклад, який в нашій країні вносять численні талановиті і працьовиті громадяни українського походження, що живуть нині в Канаді... Українці становлять одну з численних громад Канади... вони зберігають свої національні звичаї і звички, і багато які з них протягом життя ряду

покоління продовжують вільно говорити своєю рідною мовою... Пане Голово, ті з ваших співвітчизників, які проживають тепер у Канаді, хоч і перебувають на відстані багатьох тисяч миль від України, живуть в країні з конституційною системою, по формі в чомусь подібною до тієї, яка існує в Радянському Союзі. Канада, як і СРСР, обрала для себе федеральну систему управління, за якою юрисдикція поділяється між центральним урядом країни і урядами її складових частин... У таких великих державах, як Канада і Радянський Союз, де живуть люди, що належать до багатьох різних регіональних та етнічних громад, федеральна структура дає змогу досягти рівноваги між загальнодержавними і місцевими потребами, благами загальними і інтересами приватними... Сьогодні ми, Ваші канадські гості, вітаємо Київ — матір руських міст. Я так само вітаю український народ, чії жертви і мужність під час жорстокої окупації добре пам'ятають союзники вашої країни періоду війни... Я піднімаю тост за Вашу Республіку, за великий український народ!»³⁸.

Фраза П. Трюдо про подібність федеративних систем СРСР і Канади («of the some basic design») викликала хвилю обурення у канадській пресі, адже «жоден з канадських лідерів досі не додумався до такого порівняння»³⁹. 26 травня 1971 р. Президія Конгресу українців Канади (КУК) скерувала телеграму міністру закордонних справ Канади Мічелу Шарпу, у якій різко засудила порівняння канадської та радянської федеративних систем⁴⁰. Розмірковуючи над цим порівнянням, канадський сенатор українського походження Павло Юзик дивувався, чому українці емігрували по війні до Канади, якщо у них подібні системи управління?⁴¹ Зі свого боку, журналістка Пет Анслей, яка запам'яталася гострими публікаціями про московську частину візиту П. Трюдо, дотепно зауважила: «Кожна річ у цій неорганізованій, хоч багатій країні (СРСР — *P.C.*) — від непланової другої пляшки вина, до наглої потреби піти до вбиральні — це «федеральна справа»⁴².

Під час візиту канадської урядової делегації до Києва було порушено декілька важливих питань. Одним із них стала нагальна потреба усунути перешкоди у відвідуванні канадськими українцями своїх рідних в УРСР. Відомо, що депутат Палати громад канадського парламенту українського походження Волтер Дікон під час офіційного обіду наголосив на необхідності з'єднання війною «розділених родин»⁴³. Зауважимо, що після 1968 р. труднощі з відвідинами батьківської землі виникали навіть у канадських комуністів українського походження (раніше з такими проблемами, на відміну від інших україно-канадців, вони не стикалися)⁴⁴. Також у черговий раз постала проблема створення канадського генерального консульства у Києві. Цю ідею не надто прихильно зустрів уряд П. Трюдо, а пояснення зводилося до банально стандартного — «немає

людей, немає грошей». Іншим аргументом проти відкриття канадського консульства у Києві було побоювання, що СРСР може трактувати такий крок як неприхильний акт «підтримки українського сепаратизму»⁴⁵. Звісно подібне пояснення не витримує критики, бо: по-перше, у Києві на той час уже діяло сім консульств зарубіжних країн (щоправда, винятково соціалістичних); по-друге, відкриття консульства СРСР у Монреалі (Квебек) могло ж так само розцінюватися канадцами як підтримка квебекського сепаратизму. Таким чином, це лише зайвий раз свідчить про обмежений характер суверенітету УРСР.

Висвітлення візиту П. Трюдо до Києва у місцевих газетах, як-от «Радянська Україна», «Правда Украины» чи «Київська правда», було трафаретним: повідомляли, хто зустрів гостей, які об'єкти вони відвідали. На шпальтах радянських газет не вдалося знайти жодної згадки про перебування разом з П. Трюдо його дружини — Маргарет*, або ж про присутність у делегації впливових канадських українців, згадки про яких не вкладалися в прокрустове ложе державної пропаганди. Заголовки пресових повідомлень були формальними, на зразок: «Приїзд прем'єр-міністра Канади до Києва», «Перебування П.Е. Трюдо в Києві», «Від'їзд П.Е. Трюдо». Складалося враження, що поважні делегації держав Заходу відвідують Київ мало не щодня. А у «Київській правді» інформацію про візит канадських гостей помістили внизу шпальти під повідомленнями із заголовками «Фабрика м'яса за два роки» та «Сінаж в раціоні худоби» (*sic!*)⁴⁶.

На відміну від радянської преси, канадська періодика, передусім україномовна, присвятила візитові П. Трюдо багато уваги і не лише у дні його перебування на берегах Дніпра, пишучи про цю подію майже все наступне літо. Канадські видання згадували багато деталей — від того, що купила в київських крамницях дружина прем'єра (до слова, у пам'ять про відвідини української столиці Маргарет Трюдо придбала вишивану сорочку й хустку), аж до опису теплих зустрічей, де «лилась горілка»⁴⁷. А, зрештою, чи могли радянські газети написати про те, як П. Трюдо, порушуючи всі дипломатичні приписи, наламав бузку і на Київському заводі електронних обчислювальних та керуючих машин роздавав його працівникам, котрі «червоніли, усміхалися й хихотіли, наче монастирські вихованки»^{48?}

* П'єр Трюдо (1919 р.н.) і Маргарет Сінклер (1948 р.н.) побралися у березні 1971 р. Це був другий шлюб політика. Перебуваючи у Києві, де це дозволяв дипломатичний етикет, молодята трималися за руки і «виглядали закоханими» (*Edmonton Journal*. — Edmonton. — 1971. — May, 21).

Загалом, як виглядає з аналізу газетних публікацій, враження від Києва у канадських журналістів були яскравішими, ніж від відвідин Москви. Скажімо, третій секретар Міністерства закордонних справ УРСР В. Сотников звітував: «Увечері 21 травня на прийомі в готелі «Дніпро» я мав розмову з Максом Кіппінгом (приватна мережа телебачення *СТV*). Кіппінг підкреслив, що в Києві «журналісти почували себе значно вільніше, ніж у Москві». На моє запитання, що він має на увазі, він відповів, що тут вони мали можливість ходити по місту без «супроводжуючих осіб». Особливе враження на нього справили бесіди з радянськими людьми, з якими він зустрічався в місті (зміст бесід не згадував — *Р.С.*), а також доброзичливість, з якою кияни ставились до канадських журналістів»⁴⁹.

Канадські гості були захоплені травневим Києвом — «чудовим столичним містом України». Журналіст Чарльз Лінч навіть написав, що «кожен в групі Трюдо став українцем», а сам прем'єр — «Трюдошенком» (так само, як у Шотландії називався б МакТрюдо, а в Ірландії — О'Трюдо)⁵⁰. «Гомін України» передрукував уривки із серії репортажів франкоканадського журналіста Роже Лемлена (*La Presse*), у яких журналіст порівнював Дніпро з річкою Св. Лаврентія, а Київ з містом Квебек. Автор констатував (стиль викладу збережено — *Р.С.*): «Україна могла б дуже добре обійтися без советської федерації. Вона багата, але Москва є на сторожі й особливо займається українськими сепаратистами. Мимо сільської лагідності, що нас оточує, і мимо доброти людей — ми справді за залізною завісою. Робітники скаржаться, що московські люди займають надто багато місця на ключових постах України. Те саме явище є всюди»⁵¹.

Повертаючись до Канади, журналістка Енн Макміллан у літаку запитала П. Трюдо чи порушував він проблему ув'язнених українських дисидентів, на що отримала негативну відповідь. Прем'єр-міністр пояснив, що для цього була невідповідна атмосфера, і він не хотів втручатися в справи іншої держави, щоби уникнути втручання у справи Канади⁵². Приблизно так само оцінив мотиви замовчування цього питання кореспондент Ч. Лінч: «Трюдо був обережний, щоб не заплутатися заглибоко в політику, тому, що український націоналізм, це сила, з якою треба числитися тут, вдома і серед великого українського населення Канади... Він не говорив про політичні справи з локальним урядом, а навіть якби говорив, то одержав би дуже мало заохоти від офіціозів тут, бо не дуже то вони бажають відсунути на задню сцену головний уряд у Москві»⁵³.

Після повернення до Канади П. Трюдо таки довелося виправдовуватися, чому в розмові з Л. Брежневим і О. Косигіним він не порушив питання переслідування й ув'язнення українських дисидентів. Відповідь канадського прем'єра викликала шквал критики, адже він зізнався, що не

хотів аби його спитали, чому в Канаді переслідують членів ФВК⁵⁴. Канадських українців обурило порівняння франкоканадських терористів із тими, хто легально боровся з тиранією. Сенатор П. Юзик наголошував: «Прем'єр-міністр Канади довів своє абсолютне незнання, або свідомо проігнорував правду, коли порівняв ув'язнених українських інтелектуалів з лідерами ФВК. Ці українські інтелектуали, такі як Мороз, Чорновіл, Караванський та інші не є революціонерами чи націоналістами; вони не зривають бомб, вони нікого не викрадають чи вбивають; вони не хочуть розвалити державу чи змінити конституцію. На відміну від лідерів ФВК, ці інтелектуали вживали усіх легальних заходів аби дотримувалася конституція»⁵⁵. «Злочини» цих людей не дуже відрізняються від нічим не обмеженої діяльності Рене Левека з його помірковано сепаратистською партією, подібним чином резюмували журналісти Toronto Daily Star, назвавши канадського прем'єра просто «байдужим» (insensitive)⁵⁶.

Українська преса Канади не шкодувала епітетів щодо висловлювань канадського прем'єра. Красномовним є заголовки у тогочасній періодиці: «Трюдо проти незалежності України», «Зганьблена хартія прав людини», «Трюдо не сказав нічого нового», «Щоб не було більше ілюзій», «Знову хибно інтерпретований», «Промова, яка викликала обурення в Канаді», «Афера Трюдо з українцями» і т.п.⁵⁷. А впливова канадська газета «The Globe and Mail» у статті «There is no comparison» писала: «Як міг містер Трюдо перевернути історію? Як міг порівняти ФВК з цими мільйонами [українців], ставлення канадських судів [до своїх громадян] та радянських судів до українців (божевільні чи невірні табори)? Як він міг їх [членів ФВК] ставити на одну шальку терезів із інтелектуалами, котрі наодинці добиваються рівності?»⁵⁸. Подібно відреагувала і газета «Toronto Daily Star» у статті під промовистим заголовком «Shocked, offended Ukrainians assail Trudeau for 'FLQ'»⁵⁹.

Ситуацію навколо порівняння членів ФВК з українськими дисидентами загострило запевнення П. Трюдо, що він не володів інформацією про переслідування інакодумців в СРСР. «Хіба ж він не читав ані однієї книги про історію СРСР, нічого про «великий терор» Сталіна, нічого про те, де поділися священики й церкви в Советському Союзі? Хіба ж він ніколи не чув про інтелектуальний спротив, що проходить вже від кількох років у цілому Советському Союзі?» — задавав риторичне запитання публіцист Микола Сулима⁶⁰. Водночас видання «The Telegram» рекомендувало перечитати книгу канадця українського походження, комуніста Івана Коляски, написану за результатами перебування в СРСР, де він на основі документів розвінчав радянську дійсність⁶¹.

Українське питання підхопила опозиційна консервативна партія Канади. Її представник Дж. Діфенбейкер назвав заяви Трюдо «безвідпові-

дальними» і такими, що «сприяють комуністичній пропаганді»⁶². Багато українців обурювались, що прем'єр порушив питання єврейської еміграції, а про дотримання прав українців «щиро сказати, обминав»⁶³. 3 червня в Сенаті відбулася дискусія між сенатором П. Юзиком і керівником урядової групи сенаторів Полом Мартіном-старшим. Перший наголошував на потребі активніше обстоювати на міжнародній арені принципи, які є наріжним каменем зовнішньої політики Канади, а саме «мир, свобода, процвітання і справедливість»⁶⁴. На закиди українського представника про «знехтування правдою», останній переконував, що П. Трюдо не є ворогом ані українців, ані демократії⁶⁵. Того ж дня, відповідаючи на запитання депутатів, прем'єр-міністр Канади намагався уникнути розгорнутої відповіді щодо своєї позиції відносно звільнення з ув'язнення В. Мороза та С. Караванського, обмежуючись фразами про те, що він уже все сказав⁶⁶.

Крім емоційних тлумачень висловлювань П. Трюдо з'явилися спроби тверезо проаналізувати позицію канадського прем'єра. «Нещирі та спекулятивні застирки і вміло використовувані заяви деяких політичних діячів допомагали лише тримати наївних українських керівників в ілюзії «прихильности» Заходу до справ України. В дійсности ЗСА (США — Р.С.), так і інші країни заходу, включно з Канадою, ніколи не були бастионом, остоею проти комунізму, за визволення поневолених з-під комунізму народів», — резюмував «Канадійський фермер»⁶⁷. Зі свого боку, М. Колянківський охарактеризував «уїдливу пропаганду» проти Трюдо фразою «люди фраз, хочуть фраз», підкресливши: «Ми не робимо порівнянь, як насправді й не робив порівнянь в справах Квебеку й України прем'єр Трюдо. Але ж запитуємось, чи багато допомогло Квебекові те, що генерал де Голль вигукнув в часі своєї візити «Вів ле Кебек лібр». Коли б прем'єр Трюдо сказав був одну якусь таку фразу не в Києві навіть, чи в Москві, а тільки в своєму інтерв'ю в Канаді, хоча би і після візити, — в очах усіх патріотів, яких вся діяльність тільки й проявляється на порожнечі фраз і гасел, величали б його під небо... Від декого з попередніх керівників уряду й міністрів ми чули не одні фрази, але ж прем'єр Трюдо є першим прем'єром Канади, який офіційно відвідав Україну, сам факт його візити в її столиці такий важливий, що він вартий тільки найбільшого признання всіх українців»⁶⁸.

Варто взяти до уваги той факт, що на зустрічі з представниками КУК П. Трюдо вибачився перед українською громадою за невдалі порівняння. На запитання журналіста газети «The Toronto Star», про що прем'єр говорив з українською делегацією, той сказав: «Я сказав їм, вибачте, якщо я образив ваші почуття... Після того як я перевірів, яким чином переклали мої слова (про порівняння українських дисидентів із терорис-

тами із ФВК — Р.С.), я зрозумів, що сказав не те, що думав сказати»⁶⁹. Скептичну щодо цієї заяви позицію зайняла інша впливова газета — «The Globe and Mail», журналіст якої зауважив: «Він міг хибно інтерпретувати, прочитати, зрозуміти, але ніколи не забути. Він усе ж майстер мистецтва елегантного відступу»⁷⁰. Так само писали і «Нові дні»: «Під тиском суспільної думки прем'єр-міністр Трюдо прийняв 7 червня делегацію КУК і в одногодинній розмові вибачився за неfortunну фразу. Проте вибачення сформульовано якось половинчато, сухо й непереконливо»⁷¹. Врешті-решт, П. Трюдо пообіцяв поговорити про стан дотримання прав людини в УРСР та ув'язнення українських дисидентів із головою Ради Міністрів СРСР О. Косигінім під час його візиту до Канади у жовтні 1971 р.⁷².

Отже, відвідини Києва прем'єр-міністром Канади у травні 1971 р. по праву можна вважати знаковою подією в новітній українській історії. Попри невинуваті сподівання окремих канадських політиків, що П. Трюдо порушить питання дотримання прав людини й, зокрема, переслідування дисидентів, українська проблема набула міжнародного розголосу. Це проявилось у широкій дискусії на шпальтах провідних канадських газет і в дискусіях у канадському парламенті.

¹ *Sarty L.* Lessons of the Past? Reflections on the History of Canadian-Soviet Relations / Leigh Sarty // *International Journal of Canadian Studies*. — 1994. — Spring, No. 9. — P. 13.

² *Haynes J.E., Klehr H.* Early Cold War Spies: The Espionage Trials that Shaped American Politics / John Earl Haynes, Harvey Klehr. — Cambridge, 2006. — P. 55.

³ Canada. Debates of the Senate. — Official Report (Hansard). — 1970–1972. Third Session — Twenty-Eighth Parliament. Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972). — Ottawa: Queen's Printer for Canada, 1972. — P. 1054.

⁴ *Black J.* Canada in the Soviet Mirror: Ideology and Perception in Soviet Foreign Affairs, 1917–1991 / Joseph Black. — Ottawa: Carleton University, 1998. — P. 264.

⁵ *Семенов В.* Каким был для меня XX век. Российский посол в отставке вспоминает и размышляет / Владимир Семенов. — Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. — С. 110.

⁶ *Somerville D.* Trudeau Revealed by His Actions and Words / David Somerville. — Richmond Hill: BMG Publishing Limited, 1978. — P. 62.

⁷ *Black J.* Canada in the Soviet Mirror... — P. 263.

⁸ *Trudeau P.-E.* The Values of a Just Society // *Towards a Just Society: The Trudeau Years* / Ed. by T. Axworthy and P.-E. Trudeau. — Markham: Viking, 1990. — P. 357.

⁹ Bob Plamondon: The Kremlin's interpreter [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://fullcomment.nationalpost.com/2013/06/21/bob-plamondon-the-kremlins-interpreter> [11.05.2015].

¹⁰ *Bromke A., Nossal K.R.* Tensions on Canada's Foreign Policy / Adam Bromke, Kim Richard Nossal // *Foreign Affairs*. — New York. — 1983/1984. — Winter. — P. 340.

- ¹¹ *Sarty L.* Lessons of the Past? Reflections on the History of Canadian-Soviet Relations... — P. 16.
- ¹² Цит. за: *Nossal K.R.* Right and Wrong in Foreign Policy 40 Years on (Realism and Idealism in Canadian Foreign Policy) / Kim Richard Nossal // International Journal. — New York. 2007. — Spring. — P. 271.
- ¹³ *Axworthy T.S.* «To Stand Not So High Perhaps But Always Alone»: The Foreign Policy of Pierre Elliot Trudeau // Towards a Just Society: The Trudeau Years / Ed. by T. Axworthy and P.-E. Trudeau. — Markham: Viking, 1990. — P. 19.
- ¹⁴ *Kinsman J.* Who Is My Neighbor? Trudeau and Foreign Policy / Jeremy Kinsman // London Journal of Canadian Studies. — London. — 2002/2003. — Nr. 18. — P. 103–104.
- ¹⁵ Поїздка Прем'єр-міністра Трудо до СРСР і справа України // Десятий Конгрес українців Канади, Вінніпег (Манітоба) 8, 9, 10 і 11 жовтня 1971. — Вінніпег, 1972. — С. 66.
- ¹⁶ *Лисяк-Рудницький І.* Що робити? // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький. — Том 2. — Київ: Основи, 1994. — С. 454.
- ¹⁷ Canada. House of Commons Debates. — Official Report. — Third Session — Twenty-Eighth Parliament. Volume VI, 1971 (May, 6 — June, 11). — Ottawa: Queen's Printer for Canada, 1971. — P. 6325.
- ¹⁸ Новий шлях. — Вінніпег. — 1971. — 24 квітня.
- ¹⁹ Канадійський фермер. — Вінніпег. — 1971. — 24 травня.
- ²⁰ *Black J.* Canada in the Soviet Mirror... — P. 271.
- ²¹ Гомін України. — Торонто. — 1971. — 22 травня.
- ²² *Колянківський М.* Моя подорож до України з прем'єром Канади // Ми і світ. — Ніагара-Фолз. — 1971. — Ч. 162. — С. 8.
- ²³ Известия. — Москва. — 1971. — 18 мая.
- ²⁴ Канадійський фермер. — Вінніпег. — 1971. — 24 травня.
- ²⁵ The Globe and Mail. — Toronto. — 1971. — June 1.
- ²⁶ Protocol on Consultations between Canada and U.S.S.R. // Canada. Debates of the Senate... Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972)... — P. 1071.
- ²⁷ *Bothwell R.* Pierre Trudeau on His Foreign Policy: A Conversation in 1988 / Robert Bothwell // International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis. — Toronto. — 2011. — March. — P. 177.
- ²⁸ Известия. — Москва. — 1971. — 19 мая.
- ²⁹ Правда. — Москва. — 1971. — 19 мая.
- ³⁰ Известия. — Москва. — 1971. — 21 мая.
- ³¹ *Колянківський М.* Моя подорож до України з прем'єром Канади... — С. 25.
- ³² *Kis T.* Le fédéralisme soviétique. Ses particularités typologiques / Theofil Kis. — Ottawa: Éditions de l'Université d'Ottawa, 1973. — P. 90–91.
- ³³ *Шелест П.* «... Да не судимы будите». Дневниковые записи, воспоминания члена Политбюро ЦК КПСС / Петр Шелест. — Москва: Оригинал, 1995. — С. 479.
- ³⁴ Радянська Україна. — Київ. — 1971. — 21 травня.
- ³⁵ Правда Украины. — Киев. — 1971. — 21 мая.
- ³⁶ Як провели час прем'єр-міністр Канади й пані Трудо в Києві? // Ми і світ. — Ніагара-Фолз. — 1971. — Ч. 162. — С. 79.
- ³⁷ Промова Голови Ради міністрів УРСР В.В. Щербицького // Ми і світ. — Ніагара-Фолз. — 1971. — Ч. 162. — С. 80–81.

- ³⁸ Промова прем'єр-міністра П.Е. Трудо // Ми і світ. — Ніагара-Фолз. — 1971. — Ч. 162. — С. 81–83.
- ³⁹ The Montreal Gazette. — Montreal. — 1971. — May, 22.
- ⁴⁰ Canada. Debates of the Senate... Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972)... — P. 1226–1227.
- ⁴¹ Editorial. Prime Minister Trudeau's Political Game // The Ukrainian Quarterly. A Journal of East European and Asian Affairs. New-York. — 1971. — Autumn. — № 3. — P. 231.
- ⁴² Гомін України. — Торонто. — 1971. — 21 серпня.
- ⁴³ Edmonton Journal. — Edmonton. — 1971. — May, 22.
- ⁴⁴ Kolasky J. The Shattered Illusion: The History of Ukrainian Pro-Communist Organizations in Canada / John Kolasky. Toronto, 1979. — P. 172.
- ⁴⁵ Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади... — С. 21.
- ⁴⁶ Див. Київська правда. — Київ. — 1971. — 22 травня.
- ⁴⁷ Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади... — С. 26.
- ⁴⁸ Гомін України. — Торонто. — 1971. — 14 серпня.
- ⁴⁹ Запис розмови третього секретаря відділу преси МЗС України В. Сотникова з канадськими журналістами про перспективу українсько-канадських культурних зв'язків (Київ, 24 травня 1971 р.) // На скрижалях історії: 3 історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки. Зб. док. та матеріалів. Кн. 1. / Редкол. П.Т. Тронько (голова) та ін. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. — С. 462.
- ⁵⁰ Edmonton Journal. — Edmonton. — 1971. — May, 22.
- ⁵¹ Гомін України. — Торонто. — 1971. — 14 серпня.
- ⁵² Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади... — С. 22.
- ⁵³ Канадійський фермер. — Вінніпер. — 1971. — 31 травня.
- ⁵⁴ Canada. House of Commons Debates... Volume VI, 1971 (May, 6 — June, 11)... — P. 6103–6104.
- ⁵⁵ Canada. Debates of the Senate... Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972)... — P. 1084.
- ⁵⁶ Toronto Daily Star. — Toronto. — 1971. — June 1.
- ⁵⁷ Канадійський фермер. — Вінніпер. — 1971. — 7 червня; Новий шлях. — Вінніпер. — 1971. — 19 червня; Сулима М. Мороз і Трудо (Проблеми часу...) // Календар-альманах «Нового шляху» на 1972 рік. — Вінніпер–Торонто, 1971. — С. 43. та ін.
- ⁵⁸ The Globe and Mail. — Toronto. — 1971. — June 1.
- ⁵⁹ Toronto Daily Star. — Toronto. — 1971. — June 2.
- ⁶⁰ Сулима М. Мороз і Трудо (Проблеми часу...)... — С. 45.
- ⁶¹ The Telegram. — Toronto. — 1971. — June 2.
- ⁶² The Montreal Gazette. — Montreal. — 1971. — May, 29.
- ⁶³ Канадійський фермер. — Вінніпер. — 1971. — 7 червня.
- ⁶⁴ Canada. Debates of the Senate... Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972)... — P. 1083.
- ⁶⁵ Canada. Debates of the Senate... Volume II (April 20, 1971 to February 16, 1972)... — P. 1086.
- ⁶⁶ Canada. House of Commons Debates... Volume VI, 1971 (May, 6 — June, 11)... — P. 6325–6326.

⁶⁷ Канадійський фермер. — Вінніпег. — 1971. — 14 червня.

⁶⁸ Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади... С. 24–25.

⁶⁹ The Toronto Star. — Toronto. — 1971. — June 7.

⁷⁰ The Globe and Mail. — 1971. — June 9.

⁷¹ Даль М. Трудю і Україна // Нові дні. Універсальний ілюстрований місячник. — 1971. — Липень–серпень. — Ч. 258–259. — С. 29.

⁷² Lupul M. The Politics of Multiculturalism: A Ukrainian-Canadian Memoir / Manoly Lupul. — Edmonton, 2005. — P. 165.

В статтє исследується киевская часть визита премьер-министра Канады П. Трюдо в СССР в мае 1971. Описаны ход официальных встреч в украинской столице и их освещение в советской и канадской прессе. Особое внимание посвящено общественному резонансу от высказываний П. Трюдо относительно проблемы соблюдения прав человека в УССР и заключения украинских диссидентов.

Ключевые слова: УССР, Канада, Киев, П. Трюдо, права человека, диссиденты.

In the article the Kiev part of visit of the Prime Minister of Canada P. Trudeau to the USSR in May 1971 is investigated. The course of official meetings in the Ukrainian capital and their coverage in Soviet and Canadian press is described. Special attention is devoted to the public interest of the statements P. Trudeau on the issue of human rights in the USSR and imprisonment of Ukrainian dissidents.

Keywords: USSR, Canada, Kyiv, P. Trudeau, human rights dissidents.